

Van 'Eene bouwloodse der XIXe eeuw' naar eigentijds gemeentemuseum

DE ONVOLTOOID GEBLEVEN ONTWIKKELINGSGANG VAN CUYPERS' VERBLIJF TE ROERMOND

DOOR BERNADETTE VAN HELLENBERG HUBAR

Wie Roermond vanaf het zuiden binnenkomt, doorkruist een lommerrijke entree, waaraan parkaanleg en de kromming van de Roer een landelijke allure geven. Enige dissonanten vormen het al te nadrukkelijke pompstation en de drukke rijksweg.

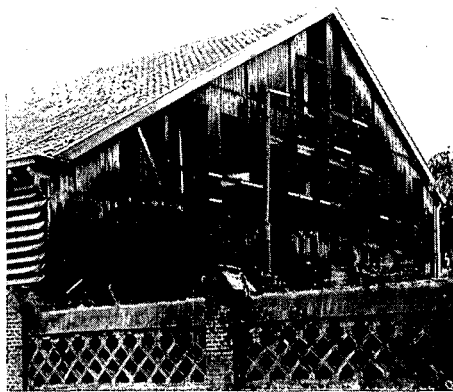
Dankzij één der briljante verkeerstechnische invallen, waaraan Roermond de laatste jaren rijk is geweest, kan de automobilist na deze dubbelzinnige intocht bij een stoplicht vertoeven: aan zijn linkerhand rijzen de woningen omhoog van het eertijds befaamde koppel Cuypers & Stoltzenberg, thans gemeentemuseum van Roermond.

Hier willen we in het kort enkele aspecten belichten van dit kleinschalige en zeer aantrekkelijke museum, dat bij het grote publiek weinig bekendheid geniet. En passant is het triest te moeten constateren dat van gemeentewege twee tot dit beschermde complex behorende annexen aan hun lot worden overgelaten. De emancipatie van werkplaats tot museum – laat staan tot gerespecteerd monument! – kan kennelijk nog niet als voltooid worden beschouwd.

'EENE BOUWLOODSE DER XIXE EEUW')

De oorsprong van het huidige museumcomplex gaat terug tot het begin van de carrière van Pierre J. H. Cuypers (1827-1921). Volgens zijn zoon, Jos, zou hij zich na de voltooiing van de opleiding aan de Antwerpse Académie in 1849 gevestigd hebben buiten de Zwartbroekpoort aan de Maastrichterweg (nu Andersonweg). Het gebouw in zijn tegenwoordige opzet is hoofdzakelijk tot stand gekomen in het magische jaar 1853: de kerkelijke hiërarchie in Nederland werd hersteld, met als bekend of berucht gevolg de oprichting van nieuwe parochies op grote schaal. Voor kerkelijke kunstenaars hield dit een aanzienlijke verruiming van de arbeidsmarkt in. Niet politiek inzicht of zakelijk besef hadden Cuypers, Frans Stoltzenberg en E. F. Georges zich juist een jaar eerder verenigd in de nadien beroemd geworden vennootschap voor kerkelijke kunst. De eenwording van het drietal lijkt verstand te zijn in het, blijkens een plaquette, door Cuypers ontworpen hoofdgebouw: één langwerpig blok wordt bekroond door drie topgevels,

Alle foto's afkomstig van het Gemeentemuseum Roermond.

De houtloods

waarvan de middelste de toegang markeert tot de voormalige woonhuizen van Cuypers (links) aan de zuidzijde en Stoltzenberg (rechts) aan de noordkant. Deze worden ieder geflankeerd door een haaks staande vleugel, waarin werkplaatsen waren ondergebracht. In strijd met alle latere principes van Cuypers is hier géén sprake van een 'organische' samenhang tussen binnen en buiten: de muren intern staan los van de gevels, waardoor we te maken hebben met een klassiek staaltje 'façadearchitectuur'!

Achter het eigenlijke complex strekte zich een diep terrein uit tot aan de Frans Douvenstraat. Hier werd in de loop van 1852 een tamelijk omvangrijke 'fabriek' opgetrokken, waar 84 ambachtslieden werkzaam waren. Geen wonder dat de Franse kunstkenner en archeoloog A. N. Didron in 1858 de werkplaatsen beschreef als een geweldige bijenkorf, waar de gemeenschapsgeest van de middeleeuwen herleefd leek te zijn. Deze visie sloot aan bij een artikel van zijn vriend, J. A. Alberdingk Thijm – Cuypers' toekomstige zwager! – een aantal jaren eerder. Thijm beschouwde de werkplaatsen als 'Eene bouwloodse der XIXe eeuw', equivalent van de legendarische 'Bauhutte' uit het geïdealiseerde, middeleeuwse verleden. Katholieke periode bij uitstek stond dit model voor de eigen tijd, waarin godsdienst, cultuur en maatschappij opnieuw tot een harmonisch geheel zouden versmelten.

GEMEENTELIJK MUSEUM 'HENDRIK LUYTEN-DR P. J. H. CUYPERS'

De overgang van woning, annex ateliers naar museum vond bijna driekwart eeuw later plaats. Aanleiding vormde de schenking van de uit Roermond geboortige schilder Hendrik Luyten (1859-1945) van een deel van zijn oeuvre. Als voorwaarde werd gesteld dat de gemeente een passend onderkomen zou regelen.

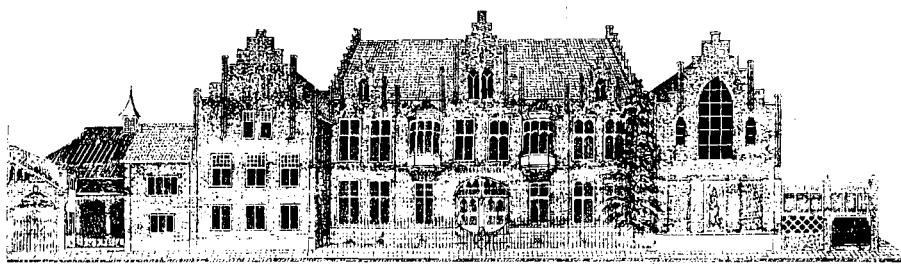
Al delibererende over een geschikte plaats, bood Jos. Cuypers aan om de zuidelijke vleugel van de werkplaatsen – sinds 1906 woning voor zijn gezin – te verbouwen tot museum. Deze zou dienen om de herinnering aan zijn vader in ere te houden. Voor het impressionistisch getinte werk van Luyten stelde hij voor om twee daarop toegesneden expositiezalen te ontwerpen. In 1932 werd deze opzet voltooid: de toegang geheel links met in sierlijk smeedijzerwerk de namen van Luyten en Cuypers getuigt van deze vroege situatie. Door de jaren heen trok het museum vanaf de zuidelijke vleugel via de voormalige woonverblijven van Cuypers & Stoltzenberg steeds verder op, tot en met het atelier aan noordzijde. De daarachter gelegen tussenbouw, vermoedelijk de werkruimte van Jos. Cuypers, wordt binnenkort bij de Kunstuitleen getrokken. Alleen de oude houtloods en aansluitend daarop een soort pandgang staan er voor schandaal bij!

HERINNERINGEN AAN CUYPERS

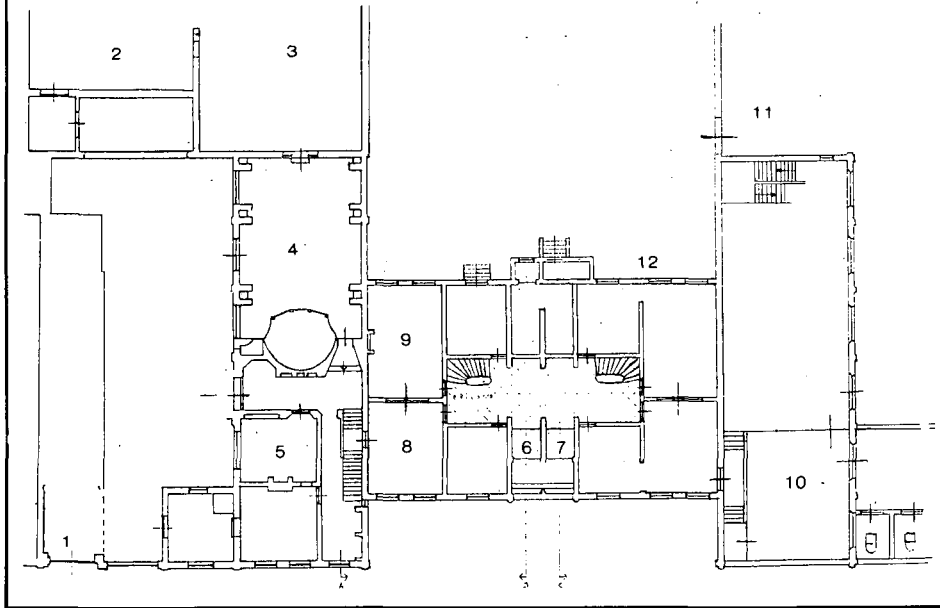
In al zijn aantrekkelijke kleinschaligheid biedt het Roermondse museum een vrij afwisselend programma: dit varieert van streekgebonden, historische collecties tot eigentijdse kunst. De herinneringen aan Cuypers nemen hierin noodgedwongen een rela-

De Maquette van de St.-Martinuskerk van Wijk-Maastricht (1856-1858), Cuypers' eerste stadskerk. In 1856 stond deze tentoongesteld in Amsterdam, naar aanleiding waarvan J. A. Alberdingk Thijm schreef: 'Raadpleeg het model van eene kerk, gemaakt van de beste materialen, en die in 't geheel f 75.000,- kosten zal. Men moet van geen dure schoonheid spreken. Het leelijke is duur de stukadoor, zijn pleister, zijn witsel, afgieten, aanplakken – knoeyen is duur; goede, zuivere, hechte kunst is goedkoop.' Ondanks het aanvankelijke plan voor gepleisterde gewelven kreeg de St.-Martinus de zo fel begeerde stenen kruisriboverwelfing.

Frontaanzicht gemeentelijk museum Hendrik Luyten - Dr. Cuypers te Roermond. Tekening door M.H.C. Hovens

Legenda:

- 1) Entree 1932
 - 2) } Expositiezalen 'Hendrik Luyten' van Jos.
 - 3) } Cuypers
 - 4) Concertkapel van Jos. Cuypers, nu 'Cuypers-zaal'
 - 5) Voormalig atelier, na 1906 woning Jos. Cuypers en sinds 1932 Cuypers' museum.
 - 6) Ingang woonhuis Cuypers
 - 7) Ingang woonhuis Stoltzenberg } huidige entree
 - 8) Maquette St.-Martinuskerk Maastricht
 - 9) Meubilair uit de werkplaatsen
 - 10) Voormalig atelier, nu expositieruimte
 - 11) Werkruimte Jos. Cuypers (Kunstuitleen).
 - 12) Tuin
- NB De oude houtloods en de 'pandgang' liggen achter de werkruimte van Jos. Cuypers.

de bekapping zonder al teveel middelen geschikt kunnen worden gemaakt voor een permanente expositie van Cuypers' maquettes. De vernoeming naar hem krijgt dan tevens wat meer reliëf.

Tweede steen des aanstoots vormt de 'pandgang', die in deze eeuw door Jos. Cuypers als tentoonstellingsgalerij tussen de houtloods en de 'fabriek' aan de Frans Douvenstraat werd gebouwd. Zijn deze ateliers door stadsuitbreiding verdwenen, met de 'pandgang' is het ook niet al te best gesteld. Ingesloten door een zwaar verwilderde tuin - óók van de gemeente - is het uit stekende poortgebouwtje gedeeltelijk ingestort. Het dak is in slechte staat, de mergelstenen muurtjes door vocht aangetast en de specie uitgevreten. De boogjes, waarin mergelblokken worden afgewisseld door rode zandsteen, zakken op een aantal plaatsen uit. Toch is de zaak daarom nog niet reddeloos verloren. Zelfs kan niet beweerd worden dat herstel van deze kleine gang - die zich prima zou lenen voor het tentoonstellen van sculptuur - de gemeente tonnen gaan kosten. Qua omvang en aard zou het bij uitstek geschikt zijn voor een kleinschalig werklozenproject. Maar daar moet de gemeente Roermond niet al te lang mee wachten!

In samenwerking met de technische adviseur van Heemschut in Limburg ir. K. Merks, zijn het Cuypers Genootschap en het Gemeentelijk Museum doende een oplossing te bedenken voor de geschetste wantoestand.

Vervolg op pagina 119

tief kleine plaats in. Behalve twee kamers in zijn eigenlijke huis, is in het bijzonder de door zijn zoon ingerichte 'concertkapel' aan hem gewijd. Deze valt op door een met siersteentjes geaccentueerde overwelling en een podium, waarop het neogotische orgeltje van Cuypers' vrouw prijkt.

Pronkstuk van het woonhuis is de onlangs geheel gerestaureerde maquette van de St.-Martinuskerk van Wyck-Maastricht. Deze vormt alleen al een zeldzaamheid, omdat ze (vooralsnog) tot de weinige 'complete' modellen van Cuypers' werken behoort. Op verbluffende wijze kan aan de hand van dit object de bouwgeschiedenis van de St.-Martinus gevolgd worden. De maquette werd in stukken en splinters, tesamen met onderdelen van andere modellen, voor oud vuil op de zolder van de voormalige Teekenschool gevonden. Het museum hoopt binnen afzienbare tijd ook de overige fragmentarisch behouden maquettes te kunnen reconstrueren. Eén ervan is vermoedelijk de St.-Lambertuskerk van Veghel, net als de St.-Martinus een 'vroeg' Cuypers (1854-1858).

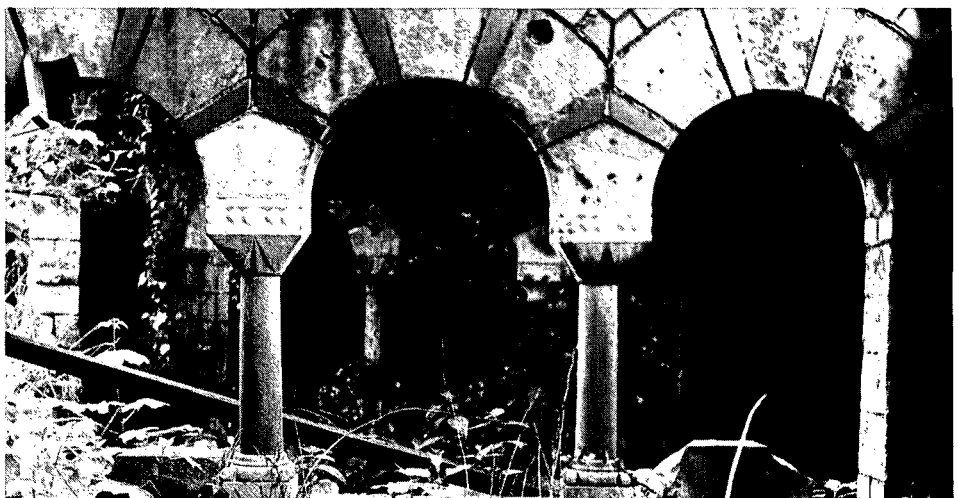
'PANDGANG' EN HOUTLOODS

Dat de status van wettelijk beschermd monument geen effectieve bescherming garandeert is de meeste actieve leden van Heemschut uit ervaring bekend. Het wordt wel té dol wanneer zelfs een gemeente monumentale onderdelen van haar eigen museum verwaarloost. Dan stellen we niet eens dat dit museum mede is vernoemd naar een architect en beeldend kunstenaar, die zij steeds als één van haar grote zonen opeist. Ook laten we buiten beschouwing dat deze 'zoon' het begrip 'monumentenzorg' in Nederland heeft helpen invullen.

Tot slot praten we er bovendien niet over dat een der verwaarloosde annexen expliciet ver-

wijst naar de oude functie van het museum als kunstwerkplaats; qua instituut mede door Cuypers in den lande verbreid ter bevordering van de kwaliteit van het kunstambacht! We denken dan aan de zonder meer unieke houtloods, die structureel gezien nu nog in goede staat verkeert. Het hechte dak ten spijt vormt inwatering een ván de grootste gevaren: een der topgevels is zijn houten schuifpanelen grotendeels kwijt en staat voor alle soorten hemelwater open. Met de andere zijde is het minder ernstig gesteld. Hier valt vooral op dat de loods dringend een kwastje behoeft. Liefst vóórdát het decoratieve sjabloonwerk definitief verdwenen is. De oude functie valt goed van het gebouw af te lezen: de lange zijden zijn bedekt met schuins aangebrachte, horizontale latten, waardoor de regen buiten blijft en de wind er vrij doorheen kan. Ook met behoud van dit gegeven kan een museale bestemming mogelijk zijn. Zo zou de bovenste verdieping met zijn zien-

De 'pandgang' van Jos Cuypers, waarin produkten van de kunstwerkplaatsen werden tentoongesteld. Deze verbond de houtloods met de 'fabriek' aan de Frans Douvenstraat.

Monumentale kazerne volgestopt met leuke appartementen

DOOR PETER KARSTKAREL

De Prins Frederikkazerne op de Amelandsdwinger te Leeuwarden is de laatste negentiende-eeuwse kazerne in oorspronkelijke vorm die Nederland nog rijk is. Daarom werd het complex op de rijkslijst van beschermde monumenten opgenomen.

'Ofschoon op het eerste gezicht het geheel nog den indruk van nieuweheid maakt, valt het toch spoedig in het oog, dat de strenge zindelijkheid, reinheid en netheid, die wij in al de overige gestichten van deze gemeente aantreffen, hier veel te wenschen overlaten. Niet dat wij op bepaalde onzindelijkheden in overmaat stuiten, maar toch blijft het geheel in dit opzicht bij alle andere groote gebouwen verre ten achteren.' schreef de medicus Philip Kooperberg een eeuw geleden over de Leeuwarder kazerne. Geen fris gebouw dus en in een onlangs verschenen boekje over het complex valt er in een scherpe historische analyse de voor onze begrippen niet zo frisse mentaliteit achter het gebouw te lezen 'Wat er achter schuil gaat is het eenduidige produkt van de militaire norm: de volgzame dienstplichtige soldaat.'

Wat moet men dan in vredesnaam met zo'n monument als het zijn historische bestemming verliest? Er is in Leeuwarden heel wat over gediscussieerd. De Centrale Bibliotheekdienst van Friesland zou er in ondergebracht kunnen worden, of de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente. Er waren verschillende groepen mensen die bepleitten dat er in gewoond zou worden, maar die werden voor luchtfietsers gehouden.

HISTORISCH MONUMENT

De kazerne werd tussen 1827 en 1829 gesticht tot huisvesting van ruim duizend infanteristen. Onder bijzondere omstandigheden konden er 1500 man gelegerd worden en tijdens de Belgische opstand ruim een eeuw geleden waren er wel tweeduizend man in het carré-vormig gebouw van 66 bij 75 meter in plattegrond. De naam ontving het gebouw van de toenmalige commissaris-generaal van oorlog, prins (Willem) Frederik (Karel), zoon van koning Willem I.

Er valt aan het gebouw weinig bouwkunstig plezier te beleven. Maar voor hen die niet van getierlantijn houden, zal het sobere en evenwichtige gebouw toch spreken. Spreken als een belangrijk tastbaar element van de nationale eenwording van Nederland. Het is een typisch historisch monument. Tijdens de republiek was de huisvesting van het soldatenvolk nooit goed georganiseerd geweest. Het werd in kloosters en kerken gestopt, bij particulieren ingekwartierd of er werden hooguit wat barakken of schuren voor gebouwd.

Van de Fransen hebben wij pas kunnen leren hoe land en volk centralistisch georganiseerd kunnen worden.

Het land werd in kaart gebracht en voor het onroerend goed kwam een nationale boekhouding: het kadaster. Bevolkingsadministratie werd opgezet en er kwam een algemene normering bij de rechtspraak, veel later werden ook onderwijs en volkshuisvesting min of meer gecentraliseerd. En aan die centrale organisatie en registratie moest ook het nagelnieuwe Nederlandse leger voldoen. Met een zekere spreiding werden er garnizoensteden aangewezen. De stedelijke regeringen werd onder centraal toezicht en volgens strikte reglementen opgedragen voor de kazernerij zorg te dragen. Van de in het begin van de negentiende eeuw gebouwde kazernes, uitdrukking van het centrale gezag sinds het Koninkrijk, bestond alleen die van Leeuwarden nog in ongeschonden staat. Een historisch monument.

250 BEWONERS IN PLAATS VAN 1000

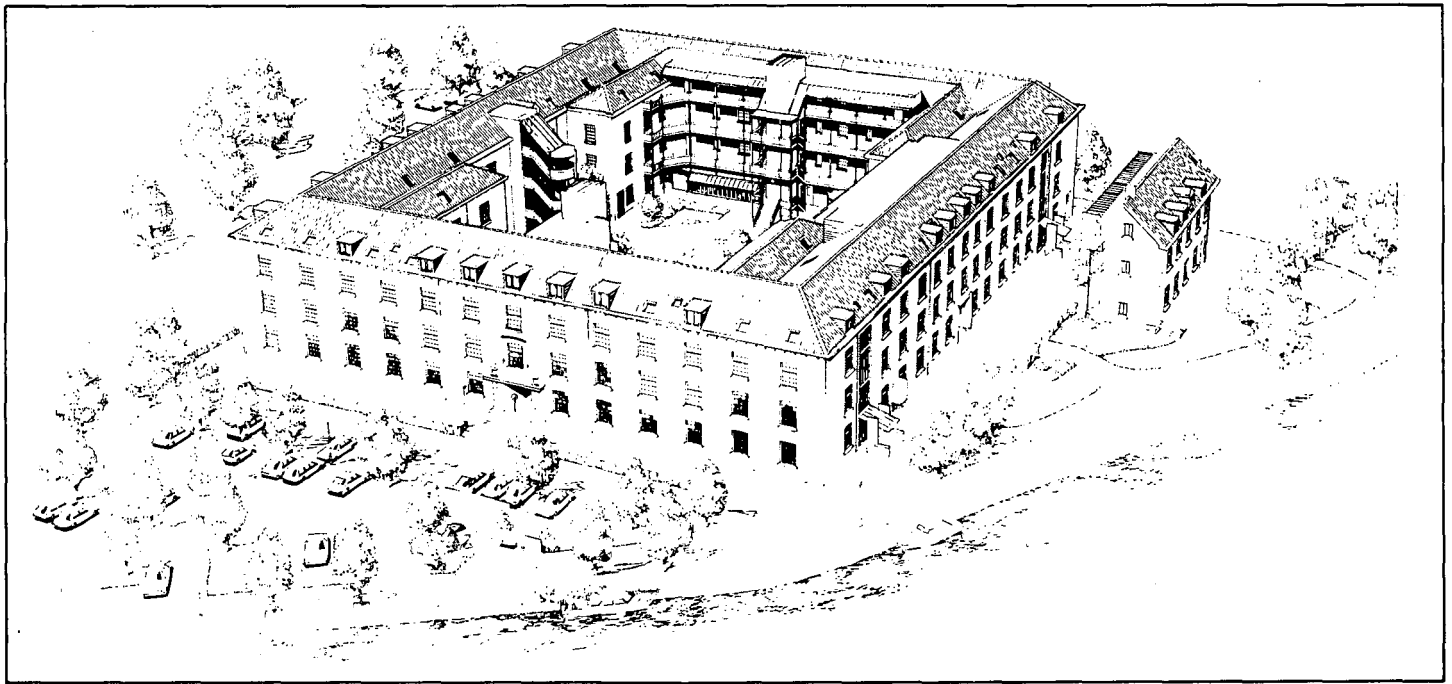
Toch is de Frederik-kazerne nu flink geschonken – anderen zeggen opgeknapt – en dat nog wel met monumentengeld. Het gesloten carré-vormige bouwwerk met een strikt stramien van vensters over drie bouwlagen drukte de strenge organisatie en het gedisciplineerd gebruik onmiddellijk uit. De ordelijk gerangschikte eenmansnachtlegers, de britsen zag je haast door de stevige gevels heen. Nu is achter elk van die vensters een woninke ingebouwd; een klein appartement voor meestal een eenmans- of -vrouwshuis-houding.

In 1970 deed de laatste militair het licht uit in de kazerne en toen begon de discussie. Pas in 1979 bood de Inspectie der Domeinen het

Gevel met ingang van Prins Frederikkazerne in 1829.

Leeuwarden
Kazerne

Vogelvluchtperspectief van de Prins Frederikkazerne na de verbouwing. Het binnenplein kreeg opvallende toevoegingen, van buiten oogt het gebouw nog als voorheen.

complex ter verkoop aan en hoewel er door verschillende bouwkundige en volkshuisvestingsinstellingen al positieve geluiden over een herinrichting tot wooncomplex hadden laten horen, durfde de gemeente Leeuwarden het niet aan. Een volkshuisvestings-stichting bood anderhalf miljoen voor de Frederikkazerne, maar de gemeente kreeg het complex voor een kwart miljoen minder in handen. De Koöperatieve Architecten Werkplaats te Groningen kreeg de planopdracht en Woningbouwvereniging Beter Wonen zou de nieuwe eigenaresse en dus opdrachtgeefster worden. Niet alleen allerlei instellingen op het gebied van de volkshuisvesting werden ingeschakeld, maar ook die op het terrein van de monumentenzorg. Zonder slag of stoot is het niet gegaan en er zijn buitengewoon veel besprekingen en ver-

gaderingen aan vooraf gegaan vóór de verbouw van de kazerne tot een complex van 197 wooneenheden begin 1982 kon starten. Twee jaar later, in februari j.l., kon het karwei opgeleverd worden. Het gedisciplineerd huisvesten van zo'n 1000 mannen heeft plaats gemaakt voor het vrije, maar geconcentreerde wonen van ongeveer 250 personen. Zelfstandige wooneenheden voor eenen tweepersoonshuishoudens, enkele woongroepen met gezamenlijke voorzieningen en eenheden met bijzondere voorzieningen voor gehandicapten kregen plaats in het grote gebouw. Er is grote variatie in de appartementen en er is een verkeersstructuur in het gebouw gebracht waardoor niet iedereen elkaar voor de voeten loopt.

NIEUWE VRIJHEID VOOR OUDE DISCIPLINE

De financiering is zowel geschied vanuit de volkshuisvestingshoek als uit die van de cultuur, de monumentenzorg. Vooral dankzij dit laatste kregen allerlei berekeningen bevredigende uitkomsten. Zo zijn de huren heel schappelijk geworden. Monumentenzorg vroeg natuurlijk wel het monument zo veel mogelijk te respecteren. Het heeft de ontwerper beperkt in de mogelijkheden. Er had een groter contrast tussen de oude discipline en de nieuwe vrijheid aangebracht kunnen worden dan de vier glaspuien bij de

De zelfde ingang nu. Door de noodzaak het monument zo veel mogelijk te respecteren heeft de restauratiearchitect geen groter contrast tussen de 'oude discipline en de nieuwe vrijheid' kunnen aanbrengen dan de vier glaspuien bij de trappenhallen, die nu alleen moeten vertellen dat het gebouw een nieuwe functie kreeg.

trappenhallen die nu alleen moeten vertellen dat het gebouw een nieuwe functie kreeg. Het binnenplein van het carré kreeg met ballcons, trappenvluchten en liftkokers wel opvallende toevoegingen, maar van buiten oogt het gebouw op het oude bastion van de Amelanddwinger bijna nog even streng als voorheen.

Hergebruik, er wordt steeds vaker aandacht voor gevraagd. In Leeuwarden kan men bij alle moeite die het gekost heeft nu toch laten zien dat een actieve stadsvernieuwing juist met hergebruik van historische bouwwerken in gevoelige stedelijke structuren tot goede resultaten kan komen.

De stichting M.A.F. (Nieuweburen 111 te Leeuwarden) gaf ter gelegenheid van de opening van de kazerne een boekje uit met een goede analyse van de geschiedenis van het gebouw en een verantwoording van de herinrichting.

Vervolg van pagina 117

Herkomst gegevens:

Gemeentelijk Museum 'Hendrik Luyten-Dr. Cuypers', Conservator H. Ph. A. Tillie Andersonweg 8, 6041 JE Roermond (04750-33496).
Cuypers Genootschap, Secretaris dra B. C. M. van Hellenberg Hubar, Burgm. Minkenberg 11, 6109 AL Ohé en Laak (04755-1794).

Literatuur:

G. C. P. Linssen, De jonge jaren van bouwmeester Cuypers, in: Economisch en sociaal-historisch jaarboek, 37 (1974), 248-268.
G. Brom, Herleving van de kerkelijke kunst in katholiek Nederland, Leiden 1933, 143-207, i.h.b. 189. Thijm: 156 (St.-Martinus); 184-185 (bouwloodse).
J. Th. J. Cuypers, Dr. P. J. H. Cuypers, in: Dr. Cuypers Gedenkboek 1827-1927, uitgegeven door 'Limburg' Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst, 9-17, i.h.b. 11.
Th. J. van Rensch, De Sint-Martinuskerk van Wyck, Maastricht 1983.

1) Titel van een artikel van J. A. Alberdingk Thijm in: Dietsche Warande I (1855), 276-279.

